ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

27.

भारतातील महिला सबलीकरण आणि महिलांचे अधिकार

डॉ. संजय काळे
अर्थशास्त्र विभाग, दिगंबरराव बिंदू महाविद्यालय भोकर जि. नांदेड
मो. नं. ९४२१७६२३९१

प्रस्तावना :-

स्त्रीला सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व प्रशासकीय क्षेत्रात योग्य प्रमाणात सहभागी करून निर्णय प्रक्रियेत सामील करणे म्हणजेच स्त्री सबलीकरण होय.कुटुंबाच्या . समुदायाच्या आणिक राष्ट्राच्या विकासासाठी व कल्याणासाठी लिंगभाव समानता अर्थात स्त्री-पुरूष समानता आणि महिलांचे सबलीकरण अत्यंत आवश्यक आहे. हे बहुसंख्य देशांनी आज मान्य केले आहे. ज्या कुटुंबात समाजात. देशात निम्मी लोकसंख्या असलेल्या स्त्रीयांना . मुलींना सन्मानाने वागवले जात नाही त्या मुक्त व आनंदी नाहीत त्या कुटुंबाची समाजाची आणि राष्ट्राची भरभराट होऊ शकत नाही.[१]

भारतीय समाजात देखील इतर देशातील समाजाप्रमाणे स्त्रीयांचा दर्जा दुय्यम ठेवण्यात आला स्त्री आणि पुरूष यांना काळे भावदड आकाराण्यात आले स्त्रीयांनी बंधनात राहावे ही भ्रामक कल्पना मांडण्यात आली याउलट पुरूषांच्या संदर्भात कुठल्याही प्रकारचे बंधने टाकण्यात आले नाहीत या सर्व घटकाचा परिणाम एकंदरीत स्त्रीयांच्या व्यक्तीमत्वावर झाला स्त्रीयांना अनेक हक्कापासुन वंचित ठेवण्यात आले परिणामी भरतीय समाजातील स्त्रीची स्थिती दुर्बल व अन्यायग्रस्त अशी झाली.[२]

१) ब्रिटीशकालीन सुधारणा :-

भारतात ब्रिटीशांनी आपली सत्ता प्रस्थापित केल्यानंतर ज्या सुधारणा केल्या, जी धोरणे राबविली त्याचा परिणाम भारतातील स्त्रीजीवनावरही झाला. स्त्रीजीवनाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन बदलला स्त्रीयांच्या विकासास उपयुक्त असे कायदे ब्रिटीशांनी केले समाज सुधारकांनी स्त्रीयांचे शिक्षण, अनिष्ट प्रथाचे निर्मूलन व स्त्रीजीवन सुधारण्यासाठी मोठे प्रयत्न केले त्यासाठी त्यांनी अनेक कायदे संमत केले.[३] आर्थिक स्वालंबनाच्या दृष्टीने स्त्रीयांना नोकरी व्यवसाय करणे आवश्यक ठरू लागले राजाराम मोहन रॉय यांच्या स्त्री आंदोलनापासुन ते आजपर्यंत महिलांच्या स्थितीतीमध्ये बरेचसे बदल झाले.

२) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची भूमिका :-

स्त्रीयांच्या हक्काचे रक्षण करण्यासाठी आणि त्यांच्या समस्या दूर करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्र संघटनेने विशेष प्रयत्न केले. १९४६ मध्ये महिला आयोगाची स्थापना केली सन १९५२ मध्ये संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या आमसभेत महिलांच्या राजकीय हक्काचा ठराव संमत केला या ठरावात महिलांना पुरषांच्या बरोबरीने राजकीय हक्क देण्यासंबधीचा आग्रह धरण्यात आला. सन १९६२ मध्ये विवाह. विवाहाचे किमान वय आणि विवाह नोंदणी ठराव समंत केला. संयुक्त राष्ट्रनी १९७५ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष म्हणून साजरे केले. त्यानिमित्ताने मेक्सिको शहरात आंतरराष्ट्रीय महिला परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. १९७६ ते १९८५ हे दशक संयुक्त राष्ट्राचे महिला दशक म्हणून साजरे केले.[४]

३) भारतीय राज्यघटना :-

भारतीय राज्यघटना भारतातील प्रत्येक नागरिकास सामाजिक न्याय समता व प्रतिष्ठ कोणात्याही भेदभावाशिवाय प्रदान करते. भारतीय राज्यघटनेत म्हटले आहे की, राज्य कोणत्याही नागरिका विरूध्द धर्म, वंश, जात, लिंग, जन्मस्थळ इत्यादीच्या आधाराकर भेदभाव करणार नाही. भारतीय राज्यघटनेने प्रत्येक नागरिकास काही प्रमुख अधिकार प्रदान केलेले आहेत.[५]

१)	समानतेचा अधिकार	२)	स्वातंत्र्याचा अधिकार	३)	संपतीचा अधिकार
४)	रोजगाराचा अधिकार	५)	जीवन जगण्याचा अधिकार	६)	कुटुबाचा अधिकार

४) महिला सबलीकरणासाठी कायदे :-

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर महिला सबलीकरणासाठी भारत सरकाद्वारे अनेक प्रयत्न झाले त्यासाठी सरकारला वेळोवेळी अनेक कायदे निर्माण करून महलांना संरक्षण देण्याचे प्रयत्न झाले. त्यातील महत्वाचे कायदे पुढील प्रमाणे सांगता येतील.[६]

१)	सतीबंदी कायदा	-	१९३९, १९८७
२)	पोटगी कायदा	-	१९४६, १९५६
३)	बालहविवाह प्रतिबंधक कायदा	-	१९५४
४)	नोंदणी विवाह कायदा	-	१९५४
५)	हिंदू विवाह कायदा	-	१९५५
६)	द्विभार्या प्रतिबंधक कायदा	-	१९५५
७)	घटस्फोटाचा कायदा	-	१९५५
८)	वेश्याव्यवसाय विरोधी कायदा	-	१९५६
९)	दत्तक घेण्याचा हक्क	-	९५६

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

१०)	मातृत्व लाभ कायदा -	१९६१
११)	हुंडा प्रतिबंधक कायदा -	१९६१, १९८४
१२)	विशिष्ट परिस्थितीत गर्भपात करण्याचा कायदा -	१९७१
१३)	समान वेतन कायदा -	१९७६
१४)	बलात्कार विरोधी कायदा -	१९८०
१५)	वारसाहक्क अधिनियम कायदा -	१९८०
१६)	अनैतिक व्यापार कायदा -	१९८६
१७)	गर्भजल चिकित्सा विरोधी कायदा -	१९८८
१८)	राष्ट्रीय महिला आयोग कायदा -	१९९०
१९)	कौटुंबिक हिंसाचारापासुन स्त्रियांचे संरक्षण कायदा	२००५

५) मानव अधिकार आयोग :-

महिलांच्या अधिकाराचे उल्लघंन रोखण्यासाठी आणि त्यांना सामाजिक न्याय देण्यासाठी तसेच त्यांचे नैसर्गिक हक्क त्यांना मिळावे म्हणून आंतरराष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग. राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग. राज्य मानव अधिकार आयोग आणि राष्ट्रीय महिला आयोग या संस्थाची निर्मिती करण्यात आली आहे. या संस्था महिलांना शोषणपासुन मुक्त करून त्यांना त्यांच्या अधिकारा प्रति जागरूकता निर्माण करीत आहेत.[७]

समारोप :-

[illegible]तात पुरूषांच्या तुलनेत स्त्रीयांना सर्वच बाबतीत असमानताआणि गौणत्व अनुभवायला मिळते भारतातील स्त्रीयांचे पुरूषांशी असलेले [illegible] कमी आहे. आरोग्य शिक्षण आणि पोषण या बाबतीत पुरूषांच्या तुलनेत कमी स्थानावर आहेत. मालमत्तेवर किंवा उत्पादनाच्या साधनावर त्यांचे नियंत्रण क्वचितच आढळून येते राजकीय आणि समाजिक क्षेत्रातील निर्णय प्रक्रियेत महिलांचा सहभाग नागण्य आहे. महिला विरूध्दच्या आत्याचारात मागील काही दशकात वाढ झाली आहे. बलत्कार, लैंगिक छेडछाड यामध्ये वाढ झाली आहे. त्यांच्या अधिकाराचे सातत्याने उल्लंघन होत असल्याचे दिसून येते भारतातील ग्रामीण स्त्री अज्ञान अंधश्रध्दा. रूढी - परंपरा यांच्या गर्तेत सापडलेली आहे. त्यामुळे आन्याय उपेक्षा व शोषणाला विरोध्द करू शकत नाही.

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारतात महिलासाठी आनेक कायदे करूनही महिलांचे सबलीकरण आपेक्षे प्रमाणे होऊ शकले नाहीत. त्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे त्यांच्यात जागरूकतेचा असलेला अभाव होय. महिला मध्ये जागरूकता निर्माण करण्यासाठी त्यांच्यात शिक्षणाची गरज आहे. शिक्षण हे महिलांना विविध्द पातळयावर द्याव्या लागणाऱ्या लढयासाठी त्यांच्यात धैर्य आणि उर्जा निर्माण करण्यास मदत करते.

महिला सक्षमीकरणासाठी दुसरी महत्वाची बाब म्हणजे, अर्थपूर्ण रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे महिलांना शिक्षणाच्या व कौशल्य विकासाच्या संधी नाकाराल्यास त्या पैसा कोठुन आणणार ? महिला जे घरकाम करतात त्याला मोल नाही. प्रा. अमर्त्य सेन आणि प्रा. जिन ड्रीझ यांनी केलेल्या संशोधनातून ते या निर्णयाप्रत पोहचले की, **ज्या महिला घराबाहेर पडून काम करतात आणि ज्यांना रोजगारातून पैसा मिळतो त्यांच्या बाबत कुटुंबातील अंतर्गत वितरणामध्ये महिला विरोधी दृष्टीकोन कमी प्रमाणात आढळतो. जगामध्ये अनेक भागात महिला या विशेष वंचित असतात. त्यातुन बाहेर पडण्यासाठी त्यांना आर्थिक कार्यक्रमात सहभागी करून घेणे हा भौतिक घटक लाभदायक ठरू शकतो.**

[illegible]ाचे सक्षमीकरण करणे हा आजचा सर्वात महत्वपूर्ण मुद्दा आहे. त्यांना सक्षम बनविण्यासाठी सर्वात कारगीर उपाय म्हणजे कायदेशीर [illegible]कारांची त्यांना माहिती करून देणे जेणे करून ते अन्याय आत्याचार व शोषणा विरूध्द मुकाबला करू शकतील केवळ कायदे करून चालत नाही तर त्या कायदया संबंधी व कायदयातील तरतुदी विषयी जागृती महिलामध्ये होणे गरजेचे आहे. त्याशिवाय केले गेलेल्या कादयाचा उपयोग महिला सबलीकरणासाठी होणार नाही. या जानिव जागृतीसाठी महिलामधील उच्च शिक्षणचे प्रमाण वाढणे गरतेचे आहे.

एकंदरीत, शिक्षण, रोजगार, संपत्तीवरील मालकी हक्क आणि कायदयाविषयी असलेली जागरूकता याव्दारे देशातील महिलांचे सबलीकरण घडवून आणता येते. परंतू केवळ कायदे करून महिलांचे सबलीकरण होणार नाही, तर तर शिक्षण आणि अर्थार्जनाचा माध्यमातून स्त्रीया जो पर्यंत स्वलंबी होणार नाहीत अणि या पुरूषप्रधान संस्कृतीच्या मानसिकतेस विरोध करणार नाहीत तो पर्यंत महिलांचे सबलीकरण होणार नाही.

संदर्भ सूची :-

१) कमला भसिन- योजना (सप्टेंबर २०१६). भारताच्या संस्कृतीत महिला सबलीकरण.
२) डॉ. सरोजनी बाबर , स्त्री शिक्षणाची वाटचाल - (१९६८), महाराष्ट्र शासन- शिक्षण संचालनालय, पुणे प्रकाशित.
३) वसुंधरा (मार्च २०१०), संपादक- डॉ. बी. बी. पावडे भारतीय महिलांची अर्थिक स्थिती - प्रा. शिवाजी कदम
४) सुरेखा तवंदकर, योजना (सप्टेंबर २०१६) महिलाचे हक्क आणि सबलीकरणाच्या उपाय- योजना
५) कृष्ण कुमार शर्मा (२०१२), महिला कानून एवं मानवाधिकार, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस नई दिल्ली.
६) सुरेखा तवंदकर, योजना (सप्टे २०१६), महिलाचे हक्क आणि सबलीकरणाच्या उपाय- योजना
७) अर्थसंवाद (एप्रिल - जुन २०११) स्त्री सबलीकरणासाठी महिला आरक्षण : एक प्रभावी मार्ग, धर्मा धेडे

❑❑❑